

Helena Sandberg: *Medier och fetma. En analys av vikt*. Lund Studies in Media and Communication 8. Sociologiska institutionen, Lunds universitet 2003. 296 s. English summary. ISBN 91-7267-170-X.

Människors vikt tillhör de vanligaste samtalsämnen i dagens samhälle. Kommentarer om den egna viktökningen eller (mindre vanligt) viktminskningen, vänner och bekantas vikt, och, inte minst, kändisars kroppsform. Människors vikt är också vanligt förekommande i det offentliga samtalet, inte minst i dags- och kvällspress. Larmrapporter om överviktiga barn varvas med framgångshistorier som den om Ann-Sofi som gått ner tjugosju kilo med den nya revolutionerande dieten och personliga tragedier som när Kikki Danielsson berättar offentligt om hur hon tröståt falukorv på behandlingshemmet. Men varför får egentligen vikt så stort utrymme i pressen? Vilka mönster kan skönjas i rapporteringen? Och vilka följder får den på oss som konsumerar mediebudskapen? Sådana frågor har sysselsatt medie- och kommunikationsvetaren Helena Sandberg, som nu publicerat en avhandling om mediernas rapportering om fetma. En genomgång av närmare 2000 tidningsartiklar från DN, Aftonbladet, Helsingborgs Dagblad och Västerbotens-Kuriren under åren 1997–2001 utgör det empiriska materialet. Sandberg har gjort en kvantitativ analys av samtliga artiklar och en kvalitativ analys av 400 av dem med syftet att beskriva, analysera och problematisera hur övervikt såväl kvantitativt som kvalitativt representeras i medierna. Sandberg vill emellertid inte stanna vid en ren textanalys. Hon vill även, sympatiskt nog, diskutera de konsekvenser representationerna har för allmänhetens förståelse och uppfattningar om övervikt och därmed bidra till en ökad förståelse av övervikt som en medial och social konstruktion.

Att se övervikt som en social konstruktion lär inte tilltala de medicinare och näringsforskare som har störst genomslag i debatten om övervikt. Invändningar lär komma om att det finns en enkel och mätbar definition av övervikt som innebär att en person med ett Body Mass Index över 25 är överviktig. Men även medicinare är plågsamt medvetna om att vad som är övervikt, åtminstone vad som är hälsofarlig sådan, inte är lika lätt att definiera. Att vara måttligt överviktig är knappast en hälsofarlig i sig, åtminstone så länge den fysiska aktiviteten är någorlunda hög, och kraftig viktminskning kan i vissa lägen vara direkt hälsofarlig. "Vikt över vad", kan man också fråga sig. Det handlar knappast om att

avvika från en normalitet, eftersom de normalviktiga befinner sig i minoritet i västerlandet idag. Det handlar alltså inte om att avvika från det normala i form av det mest vanliga, utan att avvika från ett önskvärt tillstånd. Redan i själva ordet övervikt ligger därmed en norm, och det framgår tydligt av Sandbergs material i hur hög utsträckning moraliska omdömen färgas också de vetenskapliga experternas utsagor i tidningarna.

Orsakerna till övervikt är komplexa, liksom orsakerna till att medier väljer att rapportera om dem. Sandbergs utgångspunkt, och det som verkar vara grunden för hennes engagemang, är övervikten som ett medicinskt samhällsproblem. Men övervikt är också ett problem som oavsett påverkan på hälsotillståndet spelar in i människors sociala liv. Det innebär en avvikelse från ett dominerande skönhetsideal, vilket inte bara är ett kosmetiskt problem utan något som får återverkningar för den överviktiges sociala ställning. I umgängeslivet och arbetslivet utfärdas ständigt moraliska omdömen om överviktiga. Tankefiguren att den som är tjock är intellektuellt svag tillhör de vanligaste och samtidigt mest ovetenskapliga kopplingar som görs mellan två tillstånd som inte har med varandra att göra. Sandberg är medveten om den stigmatisering tjocka personer lider av, samtidigt som hon menar att det är olyckligt om hälsoproblem kopplade till övervikt tonas ned av en missriktad hänsyn till överviktiga eller för att övervikt enbart ses som ett kosmetiskt problem.

Varför finns det då en sådan upptagenhet av vikt i medierna? En vanlig förklaringsmodell ser ett enkelt kausalt samband. Vi väger allt mer och får allt fler av de sjukdomar som kopplas samman med övervikt. Därför ökar intresset för fenomenet och vad som kan göras åt det. Men Sandberg vill vidga perspektivet och se hur representationerna av vikt hänger samman med den kulturella logik som präglar det senmoderna samhället. Den personliga konsumtionen av varor har fått en ökad betydelse, både för samhällsekonomin och för individers identitetsskapande. Samtidigt har det skett en ökad fokusering på risker, det som brukar benämnas för risksamhälle med Ulrich Becks och Anthony Giddens terminologi. Båda tendenserna leder till en ökad fokusering på kroppen och den personliga hälsan. Kroppens representation, dess yta, är en viktig del i det sociala livet, och det pågår en ständig jakt efter att upprätthålla en god hälsa. I det reflexiva tillstånd som präglar senmoderniteten framstår allt som möjligt att påverka, även livet självt. Det sker ett sökande efter både framgång, trygghet och upplevelser som ibland

är svårförenade, särskilt då det gäller konsumtionen av mat. Både det hälsosamma och det utlevande framstår som något av en plikt i nutida matkonsumtion, och att ständigt konsumera och ändå förbli smal är inte lätt.

Övervikt är med ett sådant perspektiv ett fenomen som griper in i flera olika forskningsfält. Sandberg definierar fyra sådana fält: konsumtion, kropp, risker och medier & journalistik. Samtliga får en ordentlig genomgång i den omfattande inledningen. Det är gedigna genomgångar som visar att hon är väl insatt i forskningsfälten och även har en förmåga att se kopplingarna mellan dem. De får stor användning som undervisningsmaterial, men det är inte utan att man som läsare med intresse för själva överviktsämnet hinner bli otålig innan man är framme vid den empiriska undersökningen.

I analysen av materialet görs först en genomgång av hur övervikt och fetma presenteras och vem som kommer till tals i medierna. Det visar sig då att journalisterna själva står för den övervägande delen av rapporteringen, följda av medicinska experter som också får stort utrymme. Andra aktörer, som politiker, näringsliv, livsmedelsproducenter och de överviktiga själva, kommer betydligt mera sällan till tals. Sandberg framför en rätt skarp kritik mot hur medicinerna och deras rön framträder i medierna. De använder ett fikonspråk som är svårt att förstå för lekmanen och debatterar ofta över huvudet på mediekonsumenterna. Det framförs en inomvetenskaplig polemik i spalterna, som är tillspetsad och leder till att den vanlige mediekonsumenten snarare blir förvirrad än upplyst. Bilden att inte ens forskarna vet varför man blir tjock, vilket är nog så problematiskt för den som försöker göra något åt sin övervikt, framträder. Denna bild förstärks av journalisterna som dels verkar ha en dålig förmåga att översätta medicinarnas utsago till ett begripligt språk, dels söker motsättningar och nya rön som får ett större nyhetsvärde än folkbildande rapportering om allmänt erkända faktorer som bidrar till övervikt och överviktens följder.

I rapporteringen återfinns olika genrer, vilket bidrar till förvirringen. Reportage som verkar vara ägnade att framkalla panik står för en stor del av artiklarna. Metaforer som ”tickande fettbomber på väg att explodera”, ”fettepidemin” och ”övervikt som en demon som hemsöker oss”, varvas med avalarmerande reportage om att tidigare erkända riskfaktorer inte är så farliga som det har sagts. Allmänt ses dock de överviktiga som ett hot. Läkare och folkhälsoaktörer ser övervikten som ett ekonomiskt samhällsproblem och journalister ställer sig ofta på de ”normalviktigas” sida och uttalar en moralisk

indignation mot att behöva dras med de överviktiga parasiterna som på grund av bristande självdisciplin urholkar statskassan. Särskilt då det gäller det uppväxande släktet är den moraliska upprördheten stor. Både mot skolan som sägs försumma barnens hälsa, men också mot ungdomarna själva, som framställs som lata, feta och slöa.

Övervikt är emellertid inte bara kopplad till hälsoproblem i rapporteringen utan även som underhållning. Dels som lyckoreportage om den tjocka fula ankungen som blir en vacker svan efter en lyckad metamorfos med bantning och motion, dels som reportage om enskilda överviktiga att förfasa sig eller ömkas över. En viktig poäng som Sandberg gör är hur även framgångsreportagen bidrar till att stigmatisera överviktiga. Tidigare överviktiga personer berättar om hur okunniga och lata de var tidigare och hur de efter att ha tagit sig i kragen blivit nya och lyckliga människor. Därmed riskerar ett samhällsproblem att reduceras till moralisk karaktär hos enskilda individer. Så enkelt är det knappast.

Det bästa avsnittet i avhandlingen är det där Sandberg analyserar hur rapporteringen påtagligt skiljer sig då det är mäns och kvinnors övervikt som skildras. Trots att det är fler män än kvinnor som är överviktiga och trots att män i högre grad än kvinnor blir sjuka av sin övervikt på grund av kroppsfettets placering, skildras övervikt till största delen som ett kvinnligt problem, även av medicinare. Överviktiga män framställs i stor utsträckning som offer, de är hjälplösa på ett lite charmigt sätt och i behov av moderliga omsorger för att hjälpas in på den smala vägen. Särskilt då det gäller måttlig övervikt är toleransen också mycket större mot män. Män har kärlekshandtag, kvinnor bilringar. Kvinnor anses i större utsträckning vara kapabla att ta hand om sina kroppar och påläggs därför ett större ansvar. Överviktiga kvinnor presenteras som motbjudande och sägs ha ett stort ansvar för att den uppväxande generationen, de likaledes hjälplösa barnen, blir överviktiga. Även i framgångsreportagen finns tydliga skillnader. Män blir ”bara” piggare och friskare, men för kvinnor sägs hela den sociala existensen förändras vid viktmedgång. De blir starka både som individer och i sociala sammanhang. De blir bättre som älskarinnor, mödrar och i viss mån som yrkeskvinnor. Medan mäns övervikt ställer till problem först då det innebär svårigheter i arbetslivet, är kvinnors övervikt ett problem i den privata sfären. Rapporteringen om övervikt framstår därmed som betydelsefull i upprätthållandet av en patriarkal maktordning där kvinnans liv och välgång kopplas till den

privata sfären, till reproduktionen och hemmet, medan mannens väl och ve hänger samman med positionen i det offentliga.

Som nämnts har Sandberg som ett av syftena med avhandlingen att diskutera vilka följder rapporteringen får för mediekonsumenterna. Det är lovvärt, men det innebär också ett metodologiskt problem. Hur mycket kan man säga om hur konsumenter påverkas utan att faktiskt studera konsumenterna? Sandberg är medveten om problematiken och gör så gott hon kan av situationen. Men som läsare önskar man om inte annat en del två av avhandlingen, där tidningsläsarna ställs i fokus. Det skulle kunna bidra till att nyansera och fördjupa bilden av hur medierapporteringen hanteras. Även om rapporteringen är motstridig innebär det inte nödvändigtvis att läsaren inte kan skapa en sammanhängande bild. Och det är inte givet att de stereotypa bilderna av överviktiga slår igenom bland alla de läsare som, med statistisk nödvändighet, lär konfronteras med övervikt dagligen, ibland bara genom att se på sig själva.

Ibland framstår det plågsamt tydligt hur tidsbunden forskning är. Helena Sandberg har, på ett sätt, haft en perfekt timing. Avhandlingen kommer ut i en tid då diskussionerna om övervikt och fetma har en topposition i den offentliga debatten. Många av hennes rön har också stor relevans i denna debatt. Samtidigt gör det faktum att de analyserade artiklarna inte sträcker sig längre fram än till 2001 att vissa av slutsatserna framstår som förlegade. När Sandberg frågar sig om inte övervikt är ett samhällsproblem som är *undervärderat* i medierapporteringen inser jag hur lång tid tre år är i tidningsvärlden. Likaså då hon, något indignerat, frågar varför livsmedelsindustrins roll för den ökade övervikten uppmärksammas så *lite* i medierna. Den snabbmatsdebatt som tog rejäl fart efter Erik Schlossers bok *Snabbmatslandet* och sedan accelererade ytterligare efter dokumentärfilmaren Morgan Spurlocks *Super Size Me* har lett till att livsmedelsindustrin numera snarare ges en överdriven uppmärksamhet i överviktsdebatten.

Medier och fetma har inte getts ut på ett kommersiellt förlag, utan som en del av Sociologiska institutionens i Lunds skriftserie. Det är synd. Undertiteln, "en analys av vikt", är lätt att skriva under på. Representationer av övervikt i medier framstår som ett angeläget forskningsfält och avhandlingen förtjänar en större spridning än vad den i sin nuvarande form lär få. En petig förläggare hade också kunnat se till att skala ner avhandlingens textmässiga omfång. Sandberg skriver alls inte illa. Hon är tydlig, undviker fikonspråkstermer och är ofta

medryckande. Men det finns en tendens till att bli alltför mångordig. Det leder i sin tur till att det verkar som om hon känt ett behov av återkommande sammanfattningar och introduktioner till vad nästa del skall handla om, något som ytterligare utökar textmassan. Det utrymmet hade istället med fördel kunnat användas till att återge bilder från de analyserade artiklarna, avhandlingen är idag helt fri från sådana. Eftersom mycket av rapporteringen kring övervikt är uppbyggd kring visuella representationer av överviktiga hade bilderna kunnat bidra till att ytterligare skärpa analyserna. Men detta är anmärkningar i marginalen och det övergripande omdömet är gott. Det är en gedigen och väl genomförd avhandling med stor samhällsrelevans.

Håkan Jönsson, Lund

Agneta Kanold: *Vårdens ordningar: Tvångsvård av normöverträdare med bristande begåvning*. Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet 2004. 274 s., ill. English summary. ISBN 91-7265-777-4.

Vårdens ordningar. Tvångsvård av normöverträdare med bristande begåvning är en aktuell avhandling skriven av pedagogen Agneta Kanold. Under de senaste åren har det diskuterats flitigt hur samhället skall vårda personer med psykisk sjukdom eller utvecklingsstörning, som på ett eller annat sätt begått brott. Debatten är infekterad och det har givits en tämligen polariserad bild av både vårdens roll och de människor som är tänkta för denna vård. Kanold har riktat sitt intresse mot de människor med bristande begåvning som har begått någon form av brott eller normöverträdelse och därefter blivit tvångsvårdade. Avhandlingen sätter fokus på de konstruktionsprocesser som definierar vad en normöverträdelse är och vilka konsekvenser detta får för vårdgivare respektive vårdtagare.

Författaren utgår ifrån att den vård som ges är en social konstruktion som rör de problem som finns definierade i samhället. För att förstå hur en aktuell vård utformas måste först de problem som anses vara kopplade till den studeras. Kanold tar här sin utgångspunkt i begreppet problemordningar: den eller de aktörer som har makt att definiera ett problem har också en viss möjlighet att kontrollera och styra hur vården utformas. Genom att definiera problem skapas också en konstruktion av vad som betraktas som normalt respektive avvikande. De människor som avviker kommer att erbjudas, alternativt tvingas, till vård.